

บทที่ 4

ผ้าย้อมครามผู้ไทในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

พื้นที่เป้าหมาย ตัวแทนผู้ไทในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว คือแขวงสะหวันนะเขต และแขวงคำม่วน โดยแขวงคำม่วน ได้สัมภาษณ์ประชาชนเมืองมหาชัยกองแก้ว พบว่าเลิกทำผ้าย้อมครามแล้ว ส่วนแขวงสะหวันนะเขตประกอบด้วยเมืองผู้ไท ได้แก่ สองคอน เมืองพิน เซโปน และวีละบุรี พบว่าช่างย้อมครามบ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน เป็นพื้นที่ทำผ้าย้อมครามปริมาณมาก คุณภาพดี ผลิตตามคำสั่งซื้อของบริษัททงละหาศิลป์ ที่ตั้งอยู่ในเมืองไกสอนพมวิหาน แขวงสะหวันนะเขต รายงานวิจัยนี้จึงเลือกบ้านละหาน้ำเป็นตัวแทนผู้ไทในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ผู้ผลิตผ้าย้อมคราม เนื้อหาประกอบด้วยหัวข้อดังนี้

1. บริษัททงละหาศิลป์
2. เทคนิคการเตรียมน้ำย้อมและย้อมครามของโรงย้อมทงละหาศิลป์
3. บ้านละหาน้ำ
4. การปลูกฝ้ายและครามที่บ้านละหาน้ำ
5. เทคนิคการเตรียมน้ำย้อมและย้อมครามของช่างย้อมครามบ้านละหาน้ำ
6. ร่องรอยผ้าย้อมครามในหมู่ผู้ไทสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
7. บทสรุป

1. บริษัททงละหาศิลป์

คุณสงบัณฑิต ยศมั่นคง (รูปที่ 4.1) เคยกล่าวไว้เมื่อ วันที่ 22 พ.ย. 2548 เมื่อครั้งคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ได้เชิญมาเป็นวิทยากร เรื่องเทคนิคการเตรียมสีครามและย้อมผ้าคราม รวบรวมและเรียบเรียงได้ว่า บริษัทหงลหะฮาศิลป์ ภายใต้เครื่องหมายการค้า “Laha” บริหารงานโดยคุณสงบัณฑิต และคุณบุญทง ยศมั่นคง โดยคุณสงบัณฑิต เกิดที่บ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต จบการศึกษาด้านพัฒนาหนุ่มสาว จากประเทศรัสเซีย ส่วนคุณบุญทง เป็นชาวจำปาศักดิ์ จบการศึกษาด้านปรัชญา จากประเทศเยอรมนี ทั้งคู่เคยทำงานในสถานทูต ณ กรุงเวียงจันทน์ แล้วลาออก เพื่อทำธุรกิจตัดเย็บเสื้อผ้าส่งออก ทำอยู่ราว 13 ปี จนปี 2541 ตลาดยุโรปมีข้อเสนอให้ผลิตผ้าจากวัตถุดิบในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จะได้รับยกเว้นภาษีนำเข้า คุณสงบัณฑิตจึงกลับไปหาข้อมูลที่บ้านเกิด คือเขตละหาน้ำ เมืองสองคอน พบว่ายังมีญาติหลายคนทำผ้าย้อมครามใช้ในชีวิตประจำวัน จึงชวนญาติจำนวน 5 ครัวเรือน ร่วมงานผลิตผ้าย้อมครามเพื่อส่งออก ซึ่งได้รับคำถามว่า “ใครจะซื้อ มันจะไม่ขาดทุนหรือ?” แต่ด้วยเป็นญาติกันจึงได้รับความไว้วางใจและเริ่มต้นที่ 10 กิโลกรัม ที่ได้ถนุบ้านของแต่ละคน ต่อมาเริ่มมีนักออกแบบจากประเทศญี่ปุ่นมาร่วมงาน โดยประจำที่บริษัท ปีละ 6 เดือน ผลิตผ้าส่งออกไปตลาดญี่ปุ่นเป็นหลัก จนกระทั่งปี 2548 บริษัทมีแรงงานประมาณ 1,000 ครอบครัว ในแขวงสะหวันนะเขต สาละวัน และหลวงพระบาง สำหรับปลูกฝ้ายทำเส้นใย และปลูกครามทำเนื้อคราม แรงงานเหล่านี้ทำงานในครอบครัว พ่อ-แม่-ลูก ดังนั้นโดยเฉลี่ยบริษัททำให้คนชนบทกว่า 4,000 คน มีงานทำและมีรายได้ บริษัทใช้เนื้อครามประมาณปีละ 10 ตัน โดยเนื้อคราม 7 กิโลกรัม ย้อมฝ้ายให้สีเข้มจัดได้ 1 กิโลกรัม โดยย้อม 11 ชั่วโมง ถ้าสีเข้มขนาดกลางใช้เนื้อคราม 5 กิโลกรัม ย้อมฝ้าย 1 กิโลกรัม โดยย้อม 7 ชั่วโมง นอกจากนี้ยังผลิตผ้าย้อมสีธรรมชาติอื่นอีก ปีหนึ่งๆ ใช้ปุ๋ยฝ้ายประมาณ 30 ตัน เดือนหนึ่งๆ ส่งผ้าย้อมสีธรรมชาติออกสู่ตลาดต่างประเทศประมาณ 400 – 500 กิโลกรัม ในการเริ่มต้นผลิตผ้าย้อมคราม คุณสงบัณฑิตและคุณบุญทง ได้สร้างความตระหนักแก่สมาชิกในคุณค่าของผ้าย้อมคราม และภาคภูมิใจที่ผ้าย้อมครามเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชนเผ่าผู้ไท ทั้งนี้ได้แนะนำให้สมาชิกทุกคนตระหนักและปฏิบัติดังนี้

- 1) สมาชิกกลุ่มทอผ้าย้อมครามทุกคน ต้องใช้ผ้าครามด้วยความรัก ความภูมิใจ อย่างน้อยให้แขกหรือลูกค้าผู้มาเยือนได้เห็นสมาชิกสวมใส่ผ้าย้อมคราม
- 2) ใช้วัตถุดิบและอุปกรณ์การผลิตที่มีในท้องถิ่น
- 3) รักษาคุณภาพมาตรฐานของชิ้นงานตามแบบการสั่งซื้อ ทั้งจำนวนเส้นฝ้าย ชนิดของเส้นฝ้าย และระดับความเข้มของสี
- 4) ไม่โกหกตัวเอง ชื่อสัตย์ ตรงเวลา อธิบายและให้ข้อมูลจริงต่อลูกค้า
- 5) เชื่อมมั่นในผลงาน “ผ้าย้อมครามไม่น้อยหน้ากว่าใคร ส่งออกได้” และยังมีตลาดรองรับมหาศาล

รูปที่ 4.1 คุณสงบัณฑิต ยศมั่นคง เมื่อ 22 พฤศจิกายน 2548

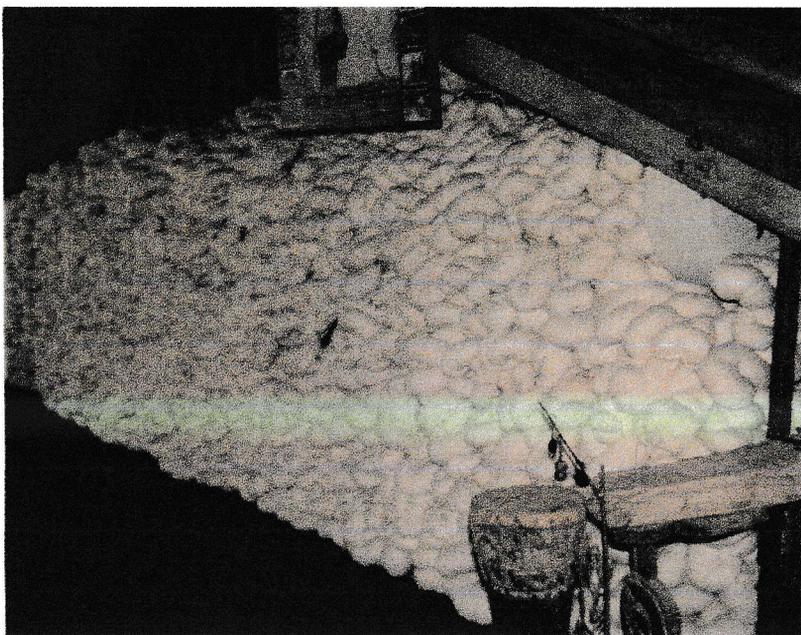

รูปที่ 4.2 ผลิตภัณฑ์ผ้าจีนของบริษัททงละหาศิลป์ ถ่ายเมื่อ 22 พ.ย. 2548

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้เชิญคุณสงบัณฑิต มาเป็นวิทยากรอีกครั้ง ในกิจกรรมงานวิจัย เรื่องการสร้างมาตรฐานฝ้าย้อมครามสกนคร เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2551 (รูปที่ 4.3) ทั้งคุณบุญทงและคุณสงบัณฑิต ได้ให้ความอนุเคราะห์ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ การผลิตฝ้าย้อมครามกับกลุ่มทอฝ้าย้อมครามสกนคร

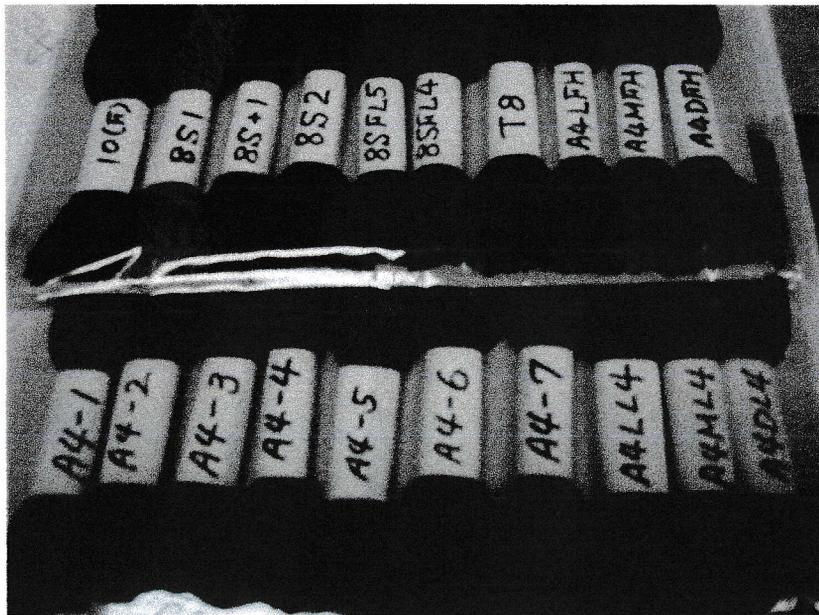

รูปที่ 4.3 คุณบุญทง คุณสงบัณฑิต ยศมั่นคง และ ผศ.อนรรัตน์ สายทอง เมื่อ 8 ส.ค. 2551

รูปที่ 4.4 ฝ้ายเส้นมือจาก 3 แหวง หลายร้อยครอบครัว

ทั้งสองได้กล่าวถึงความก้าวหน้าและการสร้างมาตรฐานการผลิตผ้าย้อมครามของบริษัทว่า บริษัทมีลูกค้าจำนวนมากขึ้น ถึง 19 ประเทศ ต้องระดมฝ้ายขึ้นมือมาจาก แขวงสะหวันนะเขต สาละวัน และหลวงพระบาง จำนวนหลายร้อยครอบครัว (รูปที่ 4.4) พร้อมรูปแบบผ้าทั้งสีและลาย ส่งไปยังผู้ผลิตในชุมชน โดยบริษัทสร้างเครือข่ายกับผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้กำกับดูแลสมาชิกหลายร้อยครัวเรือนทำงานในชุมชน ร่วมกันค้นคว้าทดลองหาสีใหม่ๆ จากธรรมชาติ จนได้มากกว่า 62 สี เมื่อมีการสั่งซื้อจากลูกค้ามายังบริษัท ลูกค้าจะระบุรูปแบบผ้าและโทนสี โดยใช้รหัสสีที่บริษัทจัดทำขึ้น (รูปที่ 4.5) ให้ทุกคนรับรู้ร่วมกันทั้งลูกค้า บริษัท ผู้ใหญ่บ้าน และช่างย้อมช่างทอที่อยู่ในชุมชน ที่ต้องซื้อสีย้อม และประเมินในการผลิตตามรหัสสีที่กำหนด เมื่อได้ผืนผ้าจึงส่งกลับเข้าสู่บริษัทเพื่อทำความสะอาดและตกแต่งผ้า ตัดเย็บ แปรรูป เป็นเครื่องนุ่งห่ม และของใช้ในบ้านตามการสั่งซื้อ (รูปที่ 4.6)

รูปที่ 4.5 รหัสสีโทนสีธรรมชาติมาตรฐานของบริษัทฯ ถ่ายเมื่อ 8 ส.ค. 2551

รูปที่ 4.6 ผลิตภัณฑ์เครื่องนุ่งห่ม ตราสินค้า Laha ถ่ายเมื่อ 8 ส.ค. 2551

คุณสงบัณฑิต (ม.ค. 2556 : สัมภาษณ์) ให้สัมภาษณ์แก่ทีมวิจัยอีกครั้ง (รูปที่ 4.7) ว่าตั้งแต่ปี 2554 บริษัทฯได้ร่วมกับบริษัทญี่ปุ่น ผลิตผ้าย้อมครามส่งออกไปยัง 100 ร้านค้าในญี่ปุ่น และเมืองใหญ่ทั่วโลก ตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์ของญี่ปุ่น เน้นที่ผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ นั่นคือทั้งวัตถุดิบ อุปกรณ์ กระบวนการย้อม และการทอ ต้องปลอดจากสารเคมีปนเปื้อน โรงย้อมทงละหาศิลป์เคยใช้หม้อโลหะ ที่ทำจากเศษวัสดุสงคราม ต้มเคี้ยวสีย้อมจากเปลือกไม้ ใบไม้ต้องเปลี่ยนเป็นหม้อสแตนเลสนำเข้าจากญี่ปุ่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์ เน้นความสะอาด ประณีต ดังนั้นเมื่อมีการสั่งซื้อ บริษัทฯต้องทำชิ้นงานตัวอย่างให้บริษัทญี่ปุ่นตรวจสอบก่อน บางชิ้นงานอาจต้องแก้ไข 10 - 20 ครั้ง จนได้ชิ้นงานต้นแบบ จึงผลิตซ้ำตามกระบวนการที่ผ่านการตรวจสอบของบริษัทญี่ปุ่น ตามจำนวนที่ต้องการ (รูปที่ 4.8) แต่ขณะนี้บริษัทไม่สามารถผลิตสินค้าได้ครบตามจำนวนการสั่งซื้อ เนื่องจากมาตรฐานผลิตภัณฑ์ของญี่ปุ่นสูงมาก ประณีตมาก

รูปที่ 4.7 คุณสงบัณฑิต อนุเคราะห์ข้อมูล ถ่ายเมื่อ 13 ม.ค. 2556

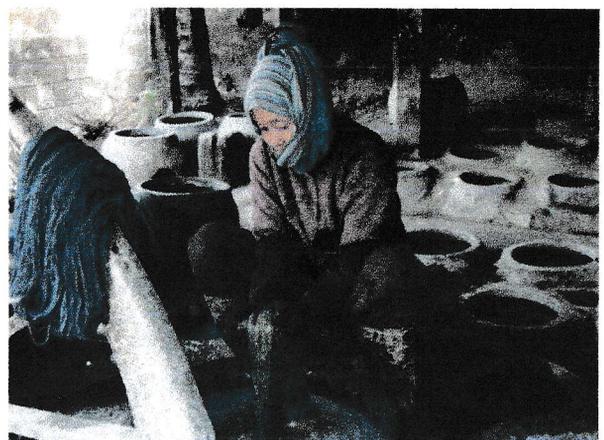
รูปที่ 4.8 ผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมสีธรรมชาติของบริษัท เตรียมส่งออก ถ่ายเมื่อ 13 ม.ค. 2556

2. เทคนิคการเตรียมน้ำย้อมและย้อมครามของโรงย้อมทงละหาคิลป์

คุณสงบัณฑิตให้ข้อมูลว่า สีครามในน้ำย้อมที่ติดต้องเป็นสีเหลือง ยิ่งเหลืองจัดยิ่งดี (รูปที่ 4.9) จึงจะทำให้ได้ผ้าสีน้ำเงินเข้มสดใสและติดทน การจะได้ผ้าคุณภาพดีดังกล่าวนี้ ผู้ทำผ้าทุกขั้นตอนต้องเข้าใจ ไม่โกหกตัวเอง ซื่อสัตย์ต่อลูกค้า และตรงต่อเวลา การปลูกฝ้ายและคราม ไม่ใช่ปุ๋ยวิทยาศาสตร์หรือยาปราบศัตรูพืช แต่ใช้วิธีทางธรรมชาติ ปลูกฝ้ายและครามในที่ลาดริมน้ำ ที่อุดมไปด้วยปุ๋ยธรรมชาติที่ถูกน้ำพัดพามาในฤดูน้ำหลาก

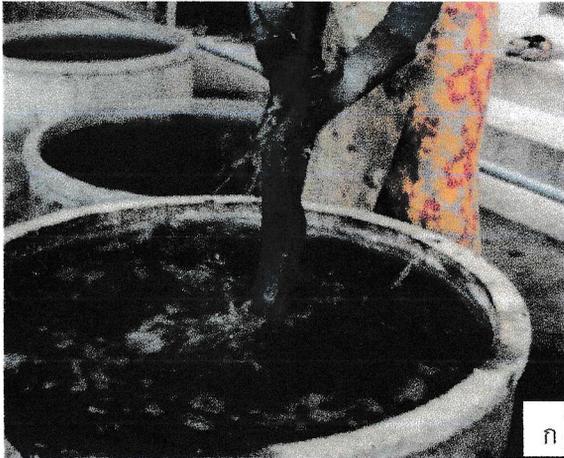
การเตรียมน้ำย้อม ที่โรงย้อมก่อหม้อจากน้ำคราม 20 ลิตร น้ำขี้เถ้าเค็มพอดิ 0.5 ลิตร เหล้ากลั่น จากเหล้าสาโทข้าวเหนียวซึ่งครอบครัวผลิตเอง 1 ลิตร ใบส้มเสี้ยว (ขงโค) 1 กำมือ และน้ำย้อมที่ดีจากหม้อครามเก่าอีกราว 2 ลิตร เพียง 2 วัน ก็สามารถย้อมได้

เมื่อน้ำย้อมเหลืองแล้ว เตรียมฝ้ายเพื่อย้อม ซึ่งเป็นฝ้ายเข็นมือทั้งหมด โดยการทำมาสะอาดหรือฆ่าฝ้ายด้วยน้ำสะอาด ทูบเส้นฝ้ายให้เปียกน้ำจนทั่ว ที่บริษัทฯ ใช้ครกกระเดื่องตำ เพราะฝ้ายปริมาณมาก วิธีทดสอบว่าฝ้ายตายหรือยัง ให้หย่อนฝ้ายบิดหมาดลงน้ำ หากฝ้ายตายจะจมทันที ห้ามใช้สารซักฟอกหรือสารเคมีใดทำความสะอาดฝ้าย ก่อนย้อมต้องต้มน้ำย้อมไว้ก่อนประมาณ 2 ลิตร และในการย้อมหม้อครามใหม่ ควรเริ่มที่ฝ้ายน้อยๆ จนกว่าน้ำย้อมจะเกิดสีเหลืองเต็มที (ราว 2 สัปดาห์) จึงเพิ่มปริมาณฝ้ายแต่ต้องไม่เกินกำลังของหม้อคราม ย้อมเสร็จแล้วเทน้ำย้อมที่ตักไว้คืนที่เดิมและเติมเนื้อความอีกราวๆ 300-500 กรัม ส่วนเหล่าและใบขงโคจะเติมสัปดาห์ละ 2 ครั้ง ขณะย้อมต้องสังเกตสีของน้ำย้อม หากสีเหลืองลดลงให้หยุดย้อม และเมื่อถึงเวลาย้อมอีก หากสังเกตว่าน้ำย้อมเหลืองไม่เข้ม ให้พักหม้อไว้จนกว่าน้ำย้อมจะเหลืองเข้มจึงย้อม หากย้อมไปนาน ๆ น้ำย้อมขุ่นข้นให้ล้างเอาตะกอนกันหม้อทิ้ง จะทำให้น้ำย้อมสะอาด ย้อมผ้าได้สีสดใส ดังนั้นวันหนึ่ง ๆ มักจะมีน้ำย้อมที่ใช้อย่างได้ไม่ครบทุกหม้อ บริษัทจึงมีหม้อคราม 100 หม้อในโรงย้อมที่โล่ง มุงหลังคาด้วยหญ้าคาให้อุณหภูมิพอเหมาะกับการเกิดสีครามในน้ำย้อม นอกจากนี้ต้องระวังการปนเปื้อนสารเคมี เช่น ระวังการเตรียมฝ้ายดังกล่าวแล้ว ระวังคนย้อมครามต้องไม่ใช้เครื่องสำอาง ทั้งแป้งครีมหรือน้ำหอม เพราะน้ำย้อมจะดูดกลืนสารเคมีเหล่านี้ และทำให้น้ำย้อมเสีย

รูปที่ 4.9 น้ำย้อมคราม และการย้อมครามที่โรงย้อมบริษัททงละหาศิลป์

หลังจากย้อมหลายชิ้นได้สีตามกำหนดแล้ว จึงนำฝ้ายย้อมคราม ล้างในน้ำปูนใสก่อนเพื่อให้ฝ้ายรัดเอาสีครามไว้ได้แน่น จากนั้นจึงล้างน้ำจนน้ำล้างใส ตากในร่มให้แห้ง จึงส่งไปให้ช่างทอ ซึ่งจะขยี้ฝ้ายย้อมครามในน้ำข้าวก่อน เพื่อไม่ให้เส้นฝ้ายเป็นขุย เมื่อส่งผ้ากลับมาที่บริษัท จึงต้องล้างแปรงก่อนนำไปตัดเย็บแปรรูป

รูปที่ 4.10 (ก) ล้างฝ้ายย้อมครามในน้ำปูนใส (ข) ฝ้ายจากสมาชิกถูกนำมาล้างแป้งข้าว และผึ่งให้แห้ง

รูปที่ 4.11 ฝ้ายตัดเย็บ และแปรรูป ของบริษัทหงทะเลาศิลป์ ถ่ายเมื่อ 13 ม.ค. 2556

3. บ้านละหานน้ำ

บ้านละหานน้ำ เมืองสองคอน เป็นชุมชนผู้ไท ย้ายมาจากเมืองพิน โดยตา-ยายคู่หนึ่งนำญาติพี่น้องเดินทางเลาะหาแหล่งน้ำเพื่อตั้งถิ่นฐาน พบที่แห่งนี้เป็นเซ (แม่น้ำ) บริเวณรอบๆอุดมสมบูรณ์ จึงตั้งบ้านเรือนและเรียกชื่อ บ้านเลาะหาน้ำ ต่อมาจึงเสียงเพี้ยนเป็นบ้านละหานน้ำ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของบ้านละหานน้ำเป็นที่ลุ่ม (รูปที่ 4.12)

รูปที่ 4.12 ภาพถ่ายทางอากาศบ้านละหานน้ำ เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว

ทีมวิจัยเดินทางไปบ้านละหานน้ำในเดือนมกราคม แต่ที่นั่นมีน้ำสำหรับทำนาปรัง (รูปที่ 4.13) หญิงชานาบ้านละหานน้ำสวมเสื้อย้อมครามเป็นเสื้อคลุม

รูปที่ 4.13 ต้นกล้านาแซงที่บ้านละหานน้ำ ถ่ายเมื่อ 13 มกราคม 2556

นางปู อายุราว 50 ปี (2556 : สัมภาษณ์) หัวหน้าช่างย้อมครามบ้านละหาน้ำ และเป็นลูกพี่ลูกน้องของคุณสงบสันติ ให้ทีมวิจัยชมฝ้ายและผ้าที่บ้าน ซึ่งมีทั้งฝ้ายย้อมครามและฝ้ายย้อมสีเคมี (รูปที่ 4.14) และให้ข้อมูลว่า ช่างย้อมที่บ้านละหาน้ำใช้ครามชนิดฝักตรง ลักษณะฝักเกลี้ยงไม่มีขน ออกเป็นกระจุกทรงเจดีย์ ไม่นิยมใช้ พันธุ์อื่น ๆ เพราะครามพันธุ์นี้ให้น้ำครามที่กวนง่าย เบาแรง ให้สีน้ำเงินเข้มเกือบดำแบบฝ้ายย้อมครามโบราณ เมื่อนางปูนำทีมวิจัยไปดูหม้อย้อมครามของสมาชิก จึงเห็นฝักครามในกากใบครามที่คัดแยก (รูปที่ 4.15) เป็นลักษณะดังที่นางปูบอกเล่า และพบน้ำย้อมครามสีเหลืองปนเขียว แตกต่างจากสีน้ำย้อมครามที่โรงย้อมทงละหาศิลป์ ทั้งนี้เพราะอายุของหม้อครามทงละหาศิลป์มากกว่าหม้อครามของสมาชิกที่บ้านละหาน้ำ

รูปที่ 4.14 นางปูกับผลิตภัณฑ์ผ้าครามบ้านละหาน้ำ

รูปที่ 4.15 ต้นครามและกากไครามฝักตรงที่บ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน ถ่ายเมื่อ 13 มกราคม 2556

4. การปลูกฝ้ายและครามที่บ้านละหาน้ำ

บ้านละหาน้ำมีแม่น้ำ 2 สายเป็นแหล่งให้ความอุดมสมบูรณ์ คือเซบั้งเหียงกับเซบั้งไฟ ในฤดูน้ำหลาก ชาวบ้านใช้น้ำจากแม่น้ำทั้งสองทำนา แต่เมื่อน้ำลด สองฝั่งแม่น้ำที่ลาดลง เป็นพื้นที่อันอุดม ที่ชาวบ้านใช้ทำสวน โดยหว่านเมล็ดฝ้าย คราม และฝักกาด (ใบแฉก ดอกเหลือง รสเผ็ด กลิ่นฉุน) พร้อมกันในแปลงปลูกเดียวกัน ระยะเริ่มแรกฝักกาดซึ่งโตเร็วกว่า จะให้กลิ่นฉุนไล่แมลงให้ครามและฝ้ายที่ต้นอ่อนกว่า ฝักกาดบางส่วนถูกเก็บเกี่ยวไปเป็นอาหาร ต้นครามหรือฝ้ายที่ไม่สมบูรณ์จะถูกถอนทิ้งไปบ้าง เหลือไว้ให้มีระยะห่างพอเหมาะ ราวเดือนกว่าฝักกาดออกดอกสีเหลือง จึงถอนต้นทั้งหมดไปต้มใส่เกลือเล็กน้อย เคี่ยวจนเหนียว ทำน้ำฝัก เก็บไว้ใช้ปรุงอาหารทำนองเดียวกันกับน้ำปลา หลังจากถอนฝักกาดแล้วทำให้ครามและฝ้ายได้รับแสงแดดและปุ๋ยมากขึ้น ขณะนั้นครามแก่พอที่จะให้กลิ่นฉุนไล่แมลงให้ฝ้ายที่เริ่มออกดอก จนเมื่อดอกฝ้ายกลายเป็นสมอ เป็นช่วงเวลาที่ครามแก่พอดี ให้สีมากที่สุด จึงถูกเกี่ยวทั้งหมด นำไปแช่เตรียมเนื้อคราม เหลือแต่ต้นฝ้ายที่สมอแก่เกินกว่าแมลงจะรบกวนได้ และมีระยะห่างของต้นพอเหมาะ ได้รับแสงแดดจัด เต็มโตต่อไปจนอายุครบ 7 เดือน สมอแตกให้ปุ๋ยฝ้ายที่สมบูรณ์จากดินตะกอนแม่น้ำ ปลอดภัยแมลงจากการปกป้องของฝักกาดและคราม และได้รับแสงแดดจัดเมื่อครามถูกเก็บไปก่อน ปุ๋ยฝ้ายจึงถูกเก็บ นำไปอ้วกแยกเมล็ด ตีตปุ๋ยฝ้ายให้พอง ล้อเป็นดิว และเข็นเป็นเส้นใย ฝ้ายเข็นมือ นำไปย้อมครามต่อไป

สำหรับผู้ที่มิมีพื้นที่ปลูกฝ้ายและครามห่างไกลจากแม่น้ำ จะปลูกฝ้ายและครามในที่ดอน ตอนต้นฤดูฝนอาจปลูกด้วยกันหรือแยกกันขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของพื้นที่และปริมาณแสงแดด เมื่อใบครามส่วนใหญ่แก่

ใบหนาเขียวเข้ม จึงเก็บเกี่ยวทั้งต้นและแช่น้ำ 24 ชั่วโมง แยกกาก เติมนุ่นขาว และกวน (รูปที่ 4.16) ตกตะกอนเก็บเนื้อครามไว้ เตรียมน้ำย้อมต่อไป

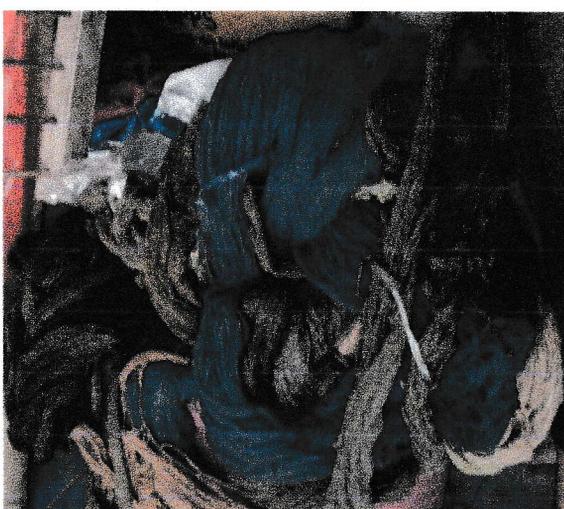
รูปที่ 4.16 สมาชิกกลุ่มแม่ปุ๋ เติมนุ่นขาวและกวนน้ำครามด้วยไม้พาย

5. เทคนิคการเตรียมน้ำย้อมและย้อมครามของช่างย้อมครามบ้านละหาน้ำ

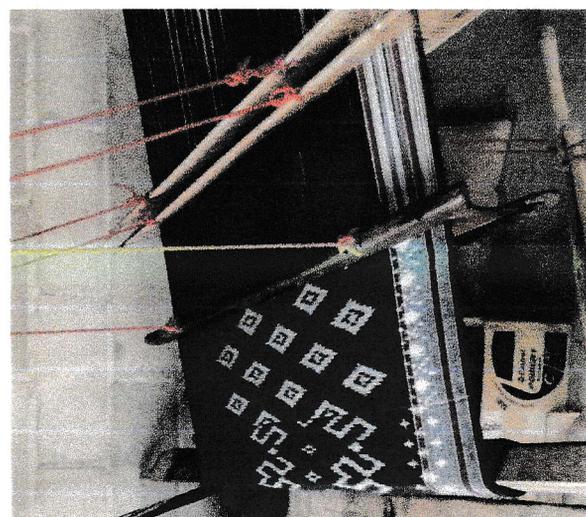
ตะกอนเนื้อครามจากครามฝักตรง สีน้ำเงินเข้ม ผสมกับน้ำขี้เถ้าที่เฝือกจากแหงักกล้วย และเครือหมากเห็บ ตักโจกทุกเช้าเย็นจนกว่าน้ำย้อมจะเปลี่ยนเป็นสีเหลือง ผิวหน้าเป็นสีน้ำเงิน (รูปที่ 4.17) จึงย้อมฝ้ายหรือหัวหมี่ ที่ผ่านการต้มแยกไขมันธรรมชาติที่ฉาบเส้นฝ้าย เส้นฝ้ายที่สะอาดปราศจากไขมัน จะเปียกน้ำได้ง่าย ทำให้น้ำย้อมติดสีครามง่าย สีสดใส เงามาม การย้อมฝ้ายในน้ำย้อมหม้อใหม่ จะย้อมไม่นาน เหลือสีย้อม(สีเหลือง)ไว้ราวครึ่งหนึ่ง จึงเติมเนื้อครามกับน้ำขี้เถ้าอีก รอย้อมชำระรอบถัดไป หากย้อมซ้ำๆ ประมาณ 1 สัปดาห์ ต้องเติมน้ำตาลประมาณครึ่งช้อนชา และเหล้าขาวเหนียวอีก 1 ช้อนชา หรือสังเกตสีเหลืองที่ติดต้องปนส้ม (เหลืองมะเขือสุก) เป็นเงา หากสีซีด ไม่เป็นเงา ต้องปรุงแต่ง ตามอาการ ซึ่งช่างย้อมที่ดูแลหม้อครามจนชำนาญ จะบอกได้ว่าควรเติม เนื้อคราม น้ำขี้เถ้า ปูนขาว น้ำตาล มะขามเปรี้ยว หรือเหล้าขาว และงดย้อม จนกว่าอาการจะดีขึ้น จึงย้อมฝ้ายปริมาณน้อย ๆ ก่อน เช่นเดียวกับการย้อมในหม้อใหม่ หลังจากนั้นจึงเติมเนื้อครามและน้ำขี้เถ้า ทำซ้ำๆ ทุกเช้า-เย็น เมื่อย้อมจนได้สีเข้มตามต้องการแล้ว จึงนำฝ้ายย้อมครามนั้นล้างครั้งแรกในน้ำปูนใส จะทำให้สีครามเกาะติดเส้นฝ้ายดีขึ้น สังเกตน้ำล้างจะใสกว่าการล้างฝ้ายย้อมครามในน้ำ หลังจากนั้นจึงล้างน้ำหลายๆ ครั้งจนน้ำล้างใสไม่มีสี และล้างด้วยน้ำขาวเป็นครั้งสุดท้าย เพื่อให้เส้นฝ้ายเรียบไม่เป็นขุย และทนยิ่งขึ้น จึงตากให้แห้ง และทอเป็นผืนผ้าส่งไปที่บริษัท คนงานที่บริษัทจะทำการล้างน้ำขาวออกจากผืนผ้า และตากให้แห้ง แล้วส่งต่อแผนกตัดเย็บ แปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ส่งไปยังบริษัทคู่ค้าในต่างประเทศ

รูปที่ 4.17 น้ำย้อมคราม บ้านละหาน้ำ ถ่ายเมื่อ 13 ม.ค. 2556

รูปที่ 4.18 ฝ้ายย้อมครามและสีธรรมชาติ บ้านละหาน้ำ ถ่ายเมื่อ 13 ม.ค. 2556

รูปที่ 4.19 ฝ้ายย้อมคราม บ้านละหาน้ำ ถ่ายเมื่อ 13 ม.ค. 2556

รูปที่ 4.20 ในพิธีกรรม ผู้หญิงบ้านละหาน้ำ ยังสวมใส่เสื้อและชิ้นผ้าย้อมคราม

สำหรับโรงย้อมที่ต้องการหม้อครามจำนวนมาก อาจเพิ่มจำนวนหม้อครามด้วยการแบ่งน้ำย้อมจากหม้อเดิมและดูแลปรุงแต่งตามอาการและย้อมต่อเนื่องไป นอกจากน้ำย้อมเสียจนเหม็น ต้องเททิ้ง หรือหม้อครามที่ถูกใช้ไปนานๆ สะสมเศษฝ้าย เศษปูน หรือสิ่งเจือปนในเนื้อครามจนมีตะกอนจำนวนมากในหม้อคราม ทำให้ฝ้ายย้อมครามสีหม่น ต้องเอาตะกอนเหล่านั้นทิ้ง ซึ่งในโรงย้อมทงละหาศิลป์จะทิ้งตะกอนเหล่านี้รอบๆ หม้อน้ำย้อมจนหุ้มเหลือแต่ปากหม้อย้อม (รูปที่ 8) หม้อครามที่หุ้มด้วยตะกอนเช่นนี้จะช่วยรักษาอุณหภูมิของน้ำย้อมให้เปลี่ยนแปลงช้ากว่าอุณหภูมิภายนอก ซึ่งการเกิดสีเหลืองในน้ำย้อมต้องการอุณหภูมิช่วงพอเหมาะราว 25-33 องศาเซลเซียส สำหรับในครัวเรือนบ้านละหาน้ำ แต่ละครัวเรือนมีหม้อครามราว 10-15 หม้อ และมีพื้นที่กว้างพอที่จะทิ้งเศษตะกอนหม้อคราม จะทิ้งตะกอนเหล่านั้นเป็นขยะ ให้แห้งไปเองตามธรรมชาติ

6. ร่องรอยฝ้ายย้อมครามในหมู่ผู้ไทในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ชุมชนผู้ไทเมืองพิน เซโปน และวีละบุรี เลิกทำฝ้ายย้อมครามกันหมดแล้ว แต่ต้นคราม ต้นหอม ต้นเปือก และวิธีการทำสีครามและย้อมครามยังอยู่ในความทรงจำของผู้หญิงวัย 40 ปีขึ้นไป เช่นนางน้อยอายุ 60 ปี ชาวบ้านโนนยาง เมืองพิน บอกเล่าการทำฝ้ายย้อมครามจากต้นครามต้นเปือกได้ละเอียดทุกขั้นตอน แต่หอมไม่ค่อยมีในแถบนี้ แม้ผู้หญิงเมืองพินจะยังนิยมนุ่งเสื้อผ้าฝ้ายสีน้ำเงินเข้มคลุมเสื้ออื่น ๆ ในชีวิตประจำวัน แต่เป็นเสื้อที่ซื้อจากตลาด เหตุที่เลิกทอผ้า ก็เนื่องจากซื้อได้ง่ายกว่านั่นเอง

นอกจากนี้ยังพบเสื้อย้อมครามอายุหลายสิบปี ที่บ้านอ่างคำ เมืองวีละบุรี แต่สภาพยังดี แสดงถึงประสิทธิภาพการย้อมสีดีเยี่ยม และไม่ค่อยได้ใช้ เจ้าของเสื้อเก็บรักษาไว้ให้ลูกหลาน คณะวิจัยได้ทดลองสวมใส่ถ่ายภาพ (รูปที่ 4.20) ผู้เฒ่าที่นี้บอกว่าเคยมีผ้าซิด ผ้าแส่ว หลายผืน แต่ได้ขายให้คนไทยไปแล้ว เพราะได้

ราคาดี นำเงินมาต่อเติมบ้านจนแล้วเสร็จ ส่วนชาวบ้านในบ้านอ่างคำ ยังมีผ้าถุงย้อมครามใช้อยู่บ้าง ทั้งในชีวิตประจำวัน ทั้งในงานพิธี ส่วนชาวบ้านที่มาร่วมเตรียมงานแต่งงาน ส่วนใหญ่สวมใส่ผ้าทั่วไป (รูปที่ 4.21)

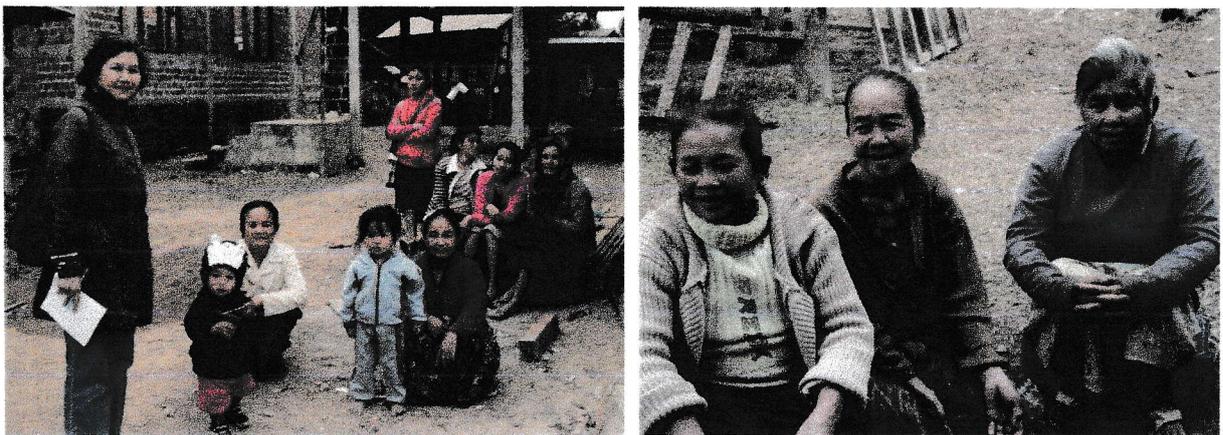
รูปที่ 4.21 เสื้อย้อมครามที่บ้านอ่างคำ เมืองวิไลบุรี ถ่ายเมื่อ 14 ม.ค. 2556

รูปที่ 4.22 การสวมใส่เสื้อผ้าของผู้หญิงบ้านอ่างคำ เมืองวิไลบุรี ถ่ายเมื่อ 14 ม.ค. 2556

หมู่บ้านนายม ห่างจากเมืองวิไลบุรี 30 กิโลเมตร เป็นชุมชนที่มีภาษาและสำเนียงการพูดเหมือนผู้ไทวังพรรณานิคม เมื่อ 60 ปีก่อน ไม่ผิดเพี้ยน ที่นี้เคยย้อมคราม ย้อมเปลือก แต่ปัจจุบันเลิกแล้วเมื่อไม่นาน การนุ่งห่มของผู้หญิงบ้านนายม ในชีวิตประจำวัน ไม่มีผ้าย้อมคราม (รูปที่ 4.23) แม้ว่าจะยังมีต้นเปลือกอยู่ที่ริมห้วยนอกหมู่บ้าน ผู้หญิงบ้านนายมเล่าว่าห่างออกไป 3 กิโลเมตร มีชุมชนชื่อบ้านนาเต้อ (เด้อหมายถึงใต้) ที่นั้นมีผาอุด ซึ่งคนโบราณเขาอุดข้า (รมคนไส้ : ผู้ไทเรียกเผ่าไส้ว่าข้า) ผู้เฒ่าผู้แก่หมู่บ้านนายม เคยบอกเคยสอนไว้ไม่ให้แต่งงานกับคนบ้านนาเต้อ เพราะเขาใจร้าย เขาจะฆ่าจะตีเอา แต่ปัจจุบันไม่ถือคำสอนนี้แล้ว คำบอกเล่านี้

สอดคล้องกับประวัติผู้ไทวังพรรณานิคม ทั้งที่เล่าต่อกัน และบันทึก ว่าเมื่อครั้งพญาก่า หัวหน้าคนผู้ไทพา ราษฎรราวหมื่นคนอพยพมาจากเมืองน่าน้อยอ้อยหนู ที่เป็นส่วนหนึ่งของเมืองแกลงในสิบสองจุไท ได้เข้าเฝ้าขอ พึ่งบารมีผู้ครองนครเวียงจันทน์ ผู้ครองนครเวียงจันทน์จึงให้ไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองวัง ซึ่งภูมิประเทศเป็นภูเขา และ ท้องนา เพื่อทำไร่ทำนาตามที่ผู้ไทเคยทำเมื่อครั้งตั้งถิ่นฐานอยู่ที่น่าน้อยอ้อยหนู แต่บนภูเขา หุบเขา ที่เมืองวังมีพวก ข่าอาศัยอยู่ก่อนแล้ว จึงเกิดการชิงกันเป็นผู้นำ โดยการแข่งขันยิงหน้าไม้ใส่หน้าผา ผู้ใดสามารถยิงให้ลูกหน้าติด หน้าผาได้ถือว่าชนะ จะได้เป็นหัวหน้า ผลปรากฏว่าผู้ไททำได้ ทำให้พวกข่าหนีกระเจิง ผู้ไทไล่ล่า ข่าส่วนหนึ่ง เข้าไปซ่อนตัวในชะง่อนผา ที่มีทางเข้าออกทางเดียว ผู้ไทจึงควักพริกออก (รมควัน) ทำให้พวกข่าต้องวิ่งออกมาให้ ผู้ไทจับไว้เป็นราษฎรอยู่ใต้การปกครอง หน้าผานั้นจึงได้ชื่อว่าผาออกูด แม้อพยพข้ามแม่น้ำโขงมาอยู่ภาคอีสาน ของสยาม ผู้ไทและข่าก็ตามกันมา โดยข่าจะตั้งชุมชนบนภูพาน หาของป่าหาบลงมาแลกข้าวเปลือกของคนผู้ไท ที่ทำนาอยู่ที่ราบ ในการสื่อสาร ข่าจะพูดและฟังภาษาผู้ไทเข้าใจเกือบทั้งหมด แต่ผู้ไทพูดและฟังภาษาข่าได้ น้อยมาก ทั้งสองชนเผ่าจะเกือกลูกกันฉันท์พี่น้อง แต่ต่างฐานะ แม้ผูกเสี่ยวกัน ก็เป็นเสี่ยวต่างชนชั้น แต่ทั้งสอง เผ่า ไม่เคยมีปัญหาขัดแย้งกัน ภายหลังมีถนนรถยนต์เข้าถึงหมู่บ้านข่า วิถีชีวิตของเขาเปลี่ยนไป และภาพของ “ข่าขอข้าว” ไม่ปรากฏอีกเลย

รูปที่ 4.23 การนุ่งห่มของผู้หญิงบ้านนายม ไม่พบว่าใช้ผ้าชิ้นย้อมคราม

7. บทสรุป

การทำและใช้ผ้าย้อมครามของผู้ไทในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ไม่แตกต่างกับสถานการณ์ในประเทศไทย นั่นคือ เคยทำใช้ในทศวรรษเรือน แต่เมื่อเครื่องนุ่งห่มจากโรงงานอุตสาหกรรมที่หลากหลายสีสันทัน และรูปแบบ อีกทั้งราคาถูก มีให้เลือกซื้อได้ทั่วไป การทำและใช้ผ้าย้อมครามจึงไม่สำคัญอีกต่อไป วัตถุประสงค์และภูมิปัญญากำลังเลือนหายไป แต่ถูกสืบทอดจากความต้องการของตลาดต่างประเทศ โดยบัณฑิตหญิงผู้ไท จบการศึกษาจากต่างประเทศ หวนกลับมาเกิด กระตุ้นและส่งเสริม นำวัตถุประสงค์และภูมิปัญญาจากรากเหง้า สร้างสรรค์ผ้าย้อมครามตามการออกแบบของผู้บริโภค ควบคุมให้เป็นสินค้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ผ้าย้อมครามจากทรัพยากรและฝีมือของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เกือบพันครอบครัวจึงสนองตอบตลาดต่างประเทศ นำเงินตราเข้าสู่ประเทศ ส่วนคนลาวมีจำนวนน้อยมากที่ได้ใช้ผ้าดังกล่าว

ด้วยการผลิตผ้าเพื่อสนองตลาดต่างประเทศ ดังนั้นรูปแบบผ้าย้อมครามของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จึงลดหลั่นมีลงเรื่อย ๆ ศิลปะและวัฒนธรรมที่สื่อโดยผืนผ้า หดหายไป แต่ทักษะการย้อมพัฒนาขึ้น จากการต้องควบคุมให้ได้เฉดสีตามต้องการ ผลิตซ้ำจำนวนมาก